

Володимир Ковальчук

РОЗКОЛ ПІДПІЛЛЯ ОУН НА “ДАЛЕКІВЦІВ” І “СМОКІВЦІВ” (ВОЛИНЬ, 1945-1946 рр.)

У статті розглянуто основні причини розколу волинського підпілля ОУН на “далеківців” і “смоківців” у грудні 1945 р. Встановлено, що цей розкол спричинила чистка підпілля від ворожої агентури, а також різноманітні агентурно-оперативні комбінації НКВС–МВС з метою дискредитації “далеківців” перед “смоківцями”. Також визначено, що ситуацію в підпіллі істотно загострила загибель командира УПА–Північ Дмитра Клячківського в лютому 1945 року.

Ключові слова: ОУН, “далеківці”, “смоківці”, НКВС, МВС, радянські агенти, агентурно-оперативні комбінації.

Хоча історичних праць про Організацію українських націоналістів-бандерівців (далі – ОУН) уже з'явилося чимало, причини розколу оунівського підпілля на Волині (за оунівською термінологією – край ПЗУЗ, тобто “північно-західні українські землі”), що розпочався на початку грудня 1945 р., в історіографії та мемуарах ще не аналізувалися.

Деякі автори епізодично згадували реакцію оунівської СБ на руйнівну роботу агентів у надрах ОУН – так звані чистки. До прикладу, провідник краю “Москва” [один з двох “менших” країв ПЗУЗ, далі – ПЗК] Іван Литвинчук-“Дубовий” у мемуарах зауважував, що “очистку організації від агентурної швали почато в м-ці грудні 1944 р. ... У ПЗК чистку від агентури проведено сконсолідовано. ... Натомість в ПСК «Одеса» [інший «менший» край на ПЗУЗ, далі – ПСК] у зв'язку з новою політичною лінією вирости серед активу серйозні суперечності” [33, с. 1215].

Історик Ярослав Антонюк зазначив, що на Волині націоналістична спецслужба вперше ініціювала чистку наприкінці 1943 р., причому виключно задля протидії агентурному “засміченню” власних, тобто есбістських рядів, а вже в 1945 р., коли “НКВС мав своїх агентів фактично серед керівництва всіх підпільних відділів”, “діяльність СБ ... нагадувала роботу військового хірурга, який, не маючи часу і належних умов, без вагань ампутує інфіковані органи, щоб загалом врятувати хворий організм” усєї мережі ОУН [2, с. 49, 105, 108]. Окрім того, що цей автор фахово розкрив напрями агентурної роботи НКВС–МВС у націоналістичному підпіллі на Волині у 1944–1950 рр., він підмітив і таке: “радянська агентура на Волині ... виявилася найбільш ефективною зброєю в боротьбі з підпіллям ОУН і УПА” [1, с. 196-197].

У баченні дослідника Юрія Киричука чистка розпочалася пізніше – восени 1944 р. – і згодом переросла у відкриту боротьбу частини волинського підпілля проти репресій – часом невмотивованих [9, с. 135-136].

Історик Анатолій Кентій вважав, що чистку на Волині та її наслідки потрібно розглядати в контексті розширення повноважень СБ ОУН згідно з наказом командира УПА–Північ Дмитра Клячківського-“Клима Савура” від 14 січня 1944 р. Також згаданий вище дослідник назвав той опір, що чинили чисткам СБ ОУН, не “волинсько-поліським”, а загальноорганізаційним явищем [8, с. 22-23].

Рівненський краєзнавець Ігор Марчук в одній зі своїх розвідок згадує про таємничу особу (але не називає її), яку співробітники НКВС підставили Миколі Козаку, щоб намовляла нісенітницю на членів проводу ПСК і вищій командний склад УПА ЗГ № 44. Внаслідок діяльності цієї неназваної особи Микола Козак “ще з весни 1945 року вимагав ... провести кардинальну чистку” [34, с. 67-68].

Дослідники Юрій Шаповал та Дмитро Веденєєв задекларували (з посиланням на звіт Рівненського обкому КП(б)У), що станом на 26 лютого 1945 р. в УПА вже тривала “поголовна чистка” [38].

Отже, думки фахівців розходяться навіть з приводу початкової та кінцевої хронологічних меж чистки, не кажучи вже про те, що її спровокувало. Практично не висвітлені інші методи, до яких вдавалися радянські спецслужби з метою “вбити клин” між оунівцями. І загалом, бракує узагальнень, синтетичних студій періоду історії ОУН на ПЗУЗ у 1945 р.

Як довести причинно-наслідковий зв'язок між провокаціями агентури і розколом у надрах ОУН, що розпочався на Волині у грудні 1945 року? Чи причетні до цієї історії співробітники НКВС–МВС?

Виявлені нами документи, а це передусім нещодавно розсекречене ділове листування оунівців з фондів 2 і 65 Галузевого державного архіву Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ),

органічно доповнюють уже опубліковані джерела (наприклад, у 8, 14 і 16 томах "нової серії" Літопису УПА), що в підсумку дозволяє відповісти на сформульовані запитання.

Таблиця 1

Деякі претенденти на владу на території ПСК "Одеса" в 1945 р.		
Легітимна частина		"Розкольники"
Деякі члени проводу ОУН на Волині та Поліссі (ПЗУЗ)	Деякі члени "меншого" проводу ПСК "Одеса"	Деякі члени самопроголошеного проводу "Одеса"
Микола Козак-"Смок" – провідник	Федір Воробець-"Олекса"- "Верещака" – провідник	Степан Янишевський – організаційний референт, референт СБ, провідник
Василь Коренюк-"Модест" – референт СБ	"Вовк"- "Сотник" – референт СБ	Іван Кріль-"Зінько"
Микола Якимчук-Колтонюк-"Данило" – референт зв'язку	Ярослава Скаб-"Варка" – організаційний референт	"Зимний"- "Терешко"
Ярослав Дудар-"Верес" – організаційний референт	Петро Гудзоватий-"Василь" – військовий референт	Святослав Титков-"Роман" – організаційний референт

Коли розпочалася чистка на території ПСК? На думку референта СБ ПЗУЗ Василя Коренюка-"Модеста", систематичну "розробку внутрішньої законспірованої агентури" в ПСК було розпочато восени 1944 р. Одними з перших її жертв стали референти СБ: Сарненського надрайону – "Галуза", Березнівського р-ну – "Гаркуша" [7, с. 309].

Другий зимово-весняний етап чистки оунівців на ПЗУЗ від агентури, в разі інтенсивніший за попередній, тривав у ПСК з лютого щонайменше до квітня 1945 року. На думку про те, що цей етап раптово ініціювало якесь високе есбістське "начальство" (рівня щонайменше проводу ПЗУЗ), наводить лист заступника референта СБ ПСК "Мітьки Чигара" до референта СБ ПСК Степана Янишевського-"Далекого": "...Чистка агентури взимку застала нас зненацька, ми були до неї не готові, тому нам вона здалася дивною. ... Після смерті безпосереднього керівника чистки друга Ониська ми опинилися в небезпеці". Ще одна важлива деталь, на яку вказав автор: після "бою 20.II.45 р. ... вирішив узяти керівництво чисткою в свої руки" [21, с. 395].

Отже, "Мітька Чигар" зізнався: на чистку, розпочату якимсь "Ониськом", абсолютно не очікував. Яка ж така подія в лютому викликала у підпіллі таку масштабну внутрішню перевірку на наявність агентури?

Найвірогідніше, що це трагічна загибель командира УПА-Північ Дмитра Клячківського у ніч на 12 лютого 1945 року. Аналіз листування оунівських активістів за 1945–1947 рр. доводить: щонайменше троє членів проводу ОУН на ПЗУЗ (провідник Микола Козак-"Смок", референти зв'язку Микола Якимчук-Колтонюк-"Данило" і СБ Василь Коренюк-"Модест") звинуватили (незалежно один від одного) референта СБ ПСК Степана Янишевського у причетності до смерті Клячківського.

Так, Миколу Козака здивувало, чому в ніч на 11 лютого 1945 р. Степан Янишевський не повідомив свої координати для командира УПА-Північ, хоча перебував поблизу нього – біля хутора Борівка Деражненського району [нині – Костопільський р-н у Рівненській обл.] [31, арк. 6-7]. Микола Якимчук-Колтонюк не зрозумів, навіщо Степан Янишевський призначив у місці "останнього вояжу" командира УПА-Північ пунктовим СБ "Вусатого", адже дехто вважав його ворожим агентом [13, арк. 287 (конв.)]. А Василь Коренюк-"Модест" пригадав, як ще в 1944-му Степан Янишевський не усунув на вимогу Дмитра Клячківського [документа з таким змістом не виявлено. – Авт.] підозрілих осіб з оточення провідника ПСК Федора Воробця [5, с. 309].

Звісно, наведені вище закиди Степан Янишевський відкинув. Ба більше, він сам звинуватив Миколу Козака "в знищенні основоположника і творця УПА на ПЗУЗ сл. п. Кліма Савура" [27, с. 1160], а також заявив, що Микола Якимчук-Колтонюк також причетний до загибелі командира, тому що в потрібний момент не допоміг йому кіннотою [13, арк. 287 (конв.)].

Вірогідно, закиди з боку членів проводу ОУН на ПЗУЗ дуже підірвали віру Степана Янишевського в цих своїх колег-зверхників. Уже в квітні 1945 р. він задекларував, що підпорядковується тільки загальноукраїнському Центральному Проводу ОУН [35, с. 1137], тобто "в обхід" проводу ОУН на ПЗУЗ. Того саме місяця "заколотник" роз'яснив членам останнього, що лише 20 % з числа тих, кого ліквідували під час "чистки на території ПСК, насправді заслуговували на смерть. Були названі й деякі особи, причетні до чистки взимку – навесні. Серед її ініціаторів – заступник референта СБ ПСК Дмитро Омельчук ("Омелько", "Стародуб") [3, с. 304], референт СБ Сарненського надрайону "Галуза" та якийсь "Іван". Серед виконавців – референт СБ Клесівського району "Карчило" (виконував наказ "Галузи") і

“Сірко” (виконував наказ “Івана”) [30, арк. 16]. З огляду на все це, Степан Янишевський відмовився створювати нові групи для слідства над підозрілими особами, чим фактично паралізував роботу власної СБ на кілька місяців уперед [30, арк. 16].

Після таких заяв його підлеглі також стали демонструвати незалежну поведінку. Так, 23 травня, коли ОУН відзначала День Героїв, прибічники Степана Янишевського порозвішували національні прапори та “кличі” в селах Корецького району на Рівненщині, й на одному з урочистих мітингів з нагоди свята Святослав Титков-“Роман” зазначив про “смоківців” таке: “Чого вони пхають носа не в свій терен? Ми ж з ними поділилися тереном, чого ж вони лізуть до нас!” [28, арк. 32–34].

Реакція провідника ОУН на ПЗУЗ не забарилася. 7 червня 1945 року Микола Козак надіслав слідчому референтури СБ на ПЗУЗ “Кості” для ознайомлення проект наказу про звільнення Степана Янишевського з ОУН, із застереженням, щоб це повідомлення адресату поки що не вручав, а натомість запросив його з членом проводу ПСК Федором Воробцем-“Олексою” на зустріч [16, арк. 92–93].

Хоча аудієнція в такому форматі не відбулася, з посланцем пана Козака Василем Коренюком-“Модестом” Степан Янишевський таки поспілкувався – за кілька днів після 9 липня 1945 року. Наслідки зустрічі, очевидно, були конструктивними, адже на якийсь час вбронили заколотника від “вильоту” з ОУН. Василь Коренюк про цю зустріч згадував так: “В дискусіях з Далеким я все-таки переконав його, що агентура є. ... Однак я не міг перекопати його, що агентура діє” [6, с. 303].

3 вересня Микола Козак провів кадрові рокірування у ПСК: провідником краю замість “Романа” призначив Федора Воробця-“Олексу”, “Далекого” перевів з посади референта СБ на організаційного референта ПСК, а “Вовка”-“Сотника” (“хоч і старий, ту ділянку роботи любить” [25, арк. 15]) зробив новим референтом СБ [17, с. 136]. Ці новації були зроблені з тією метою, щоб нейтралізувати політичного референта ПСК Анатолія Татури-“Третього”-“Архипа”, який “крізь пальці” дивився на агентуру, тобто так, як і Степан Янишевський. У листі Миколи Козака читаємо: “... політреф. Третий-Архип – це не революціонер і в боротьбі з агентурою поперає дг. Далекого ... Олекса хоч і бачить це, стоїть збоку і чекає, що то дальше буде” [25, арк. 15].

Згодом працівники СБ, підпорядковані Миколі Козаку, стратили Анатолія Татуру, чим нанесли настільки велику душевну рану Степанові Янишевському, що вона навіть “не зарубцювалася” у серпні 1946-го, тобто більш ніж через рік. Сучасниця описала тодішню поведінку Янишевського так: “...жаліє за політикою А. [Анатолій Татура], бо нема кому видати слова до народу” [24, с. 649].

Процес “перевиховання” свого опонента Микола Козак продовжив наприкінці серпня – на початку вересня 1945-го на “відправі”. На ній Микола Козак дав низку персональних вказівок: Степанові Янишевському – очистити від ворожої агентури село Борівка [хутір неподалік с. Деражне Костопільського р-ну на Рівненщині, тепер не існує – Авт.], Іванові Кролю-“Зіньку” – провести чистку в Костопільському надрайоні та заборонити уродженцям Східної, Центральної та Південної України з числа підпільників виїжджати за межі ПСК. Також Микола Козак заодно передав через Степана Янишевського наказ для Федора Воробця-“Олекси” і Петра Гудзоватого-“Василя” про заборону “висилати людей на схід” для проведення організаційної роботи [18, арк. 286 (конв.)].

Вказівки на свою адресу Степан Янишевський проігнорував, адже вважав, що ніякої агентури у Борівці на Костопільщині немає. Так само не виправдав надій Миколи Козака й Іван Кроль-“Зінько”, тому що також “завалив” чистку в своєму терені, а також не помітив показових фактів діяльності агентури в Тучинському районі.

20 жовтня Василь Коренюк знову побував на території ПСК, щоб знову нагадати для тамтешніх референтів – організаційного (Степан Янишевський) і СБ (“Вовк”-“Сотник”) – про важливість боротьби з агентурою. Ось як він описав перебіг цієї зустрічі півтора місяці потому:

“У розмові з Далеким і Сотником ... питаю їхню думку про людей, яких подавав у слідстві агент Павло, виключаючи зі зрозумілих причин особу Далекого, про якого також говорив Павло. І тут Далекий шарпнувся і в образливій формі почав говорити, що я поліквідував організацію на Заході [йдеться про ПЗК – Авт.], що знищив людей багато невинних, та що він не дозволить на ліквідацію організації в його терені. Я спокійним тоном відповів, що хочу лише в’яснити і викрити агентуру в терені “Одеса” [ПСК], а відносно методів боротьби можна ще буде говорити. Звернув йому увагу, що він не виконав жодних наказів д. провідника, та вказав на ту явну агентуру, яка ... робить свою шкідливу роботу вже до двох років. ... Далекий розійшовся ще більше і заявив: “Ще не відомо, хто є організація – ви чи ми” [7, с. 307].

Степан Янишевський поставився до візitera з таким скепсисом, тому що підозрював: Василь Коренюк-“Модест” приїхав для знищення його, провідника ПСК Федора Воробця-“Олекси”, політичного референта ПСК Анатолія Татури-“Архипа”, референта СБ ПСК “Сотника”-“Вовка”, військового референта ПСК Петра Гудзоватого-“Василя” [12, с. 1153].

Що цікаво, двоє останніх функціонерів з ПСК до такого високого гостя, як “Модест”, поставилися по-дружньому. Референт СБ “Вовк”-“Сотник” навіть поскаржився йому, що Степан Янишевський заважає працювати, а всі “дипломатичні” потуги апарату ОУН на ПЗУЗ не виправдано вважає “роботою ліквідаційної комісії”. Петра Гудзоватого-“Василя” зближувало з “Модестом” розуміння небезпеки, що її становить агентура [34, с. 69].

Микола Козак, сподіваючись втихомирити бунтівного провідника ПСК Степана Янишевського, 10 листопада 1945 р. видав наказ про його переведення на роботу в ПЗК під проводом Івана Литвинчука-“Дубового” [18, арк. 286 (конв.)]. Очевидно, зробив саме так, тому що Іван Литвинчук зарекомендував себе слухняним виконавцем чистки, для здійснення якої навіть інколи виїжджав “за асфальт”, тобто на територію ПСК [19, арк. 56]. Отже, Микола Козак наказав Степанві Янишевському прибути у розпорядження Миколи Якимчука-Колтонюка-“Данила” з десятьма охоронцями між 20 і 30 числами листопада місяця [15, арк. 286 (конв.)]. Контроль за виконанням цієї вказівки її автор поклав на “Степана” і застеріг того, що “в разі невиконання мого наказу д. Д. прошу розстріляти за несубординацію” [18, арк. 286 (конв.)].

Звісно, Степан Янишевський нікуди не виїхав, ще більше образився і вдався до радикальних дій. По-перше, 25 листопада розпорядився, щоб Василь Коренюк-“Модест” як людина, яка “пішла на роботу нквд по ліквідації організації на північно-східних землях”, за 12 годин негайно покинула межі ПСК “Одеса” [11, арк. 287(конв.)]. Проте той через 3 дні – 28 листопада – прибув на територію ПСК до Степана Янишевського нібито для перевірки діяльності “Ореста”. Але бунтівник подумав, що “Модест” прибув його вбити, обізвав візитера “агентом НКВС” і наказав покинути межі ПСК “до 12-ї ночі” [22, арк. 53-54]. Відтак, уже Федір Воробець-“Верещака” призначив Янишевському зустріч у лісі біля с. Крук Тучинського р-ну Рівненської обл., де 1 грудня звинуватив його у зраді і навіть спробував зв’язати, але Степан Янишевський вирвався і втік.

Додаткові подробиці цієї “душевної розмови” між Степаном Янишевським і Федором Воробцем-“Олексою” повідомляє у своїх мемуарах Іван Литвинчук: “...взяли Далекому зав’язали очі, привели над яму, де Олекса заявив йому, що він є засуджений революційним трибуналом на розстріл. Цей, перелякавшись, почав просити о помилування і говорив, що багато скаже справ, про котрі не знав ніхто окрім него. На слідстві Далекий признається до своєї вини, засвітлюючи її як агентурну діяльність. Це говоріння скорше виглядало на гарячкове маячіння, ніж на правду. Цим себе Д[алекий] хотів рятувати. Після цього експерименту Далекому розв’язано руки і Олекса йому заявив, що він поїде з ним до проводу. В дорозі Далекий конем тікає. Після цієї втечі починає свою діяльність на терені б[увшого] к[раю] «Одеса»” [33, с. 1253].

А вже 5 грудня Степан Янишевський-“Далекий” знову загострив конфронтацію – зажадав від підлеглих “не виконувати наказів т. зв. проводу інспекторату і к-рів Олекси, Василя і Сотника. ... Головне, не виходити на стрічі і не передавати організаційного майна і фінансів”. Тобто – взяв курс на повне відокремлення від проводу ОУН на ПЗУЗ.

Але чому Федір Воробець-“Олекса” забажав так принизити Степана Янишевського? На наш погляд, він став жертвою агентурно-оперативної комбінації НКВС. Як тільки чекісти дізналися про наростання антагонізму між Степаном Янишевським і Миколою Козаком у листопаді 1945 року, відразу спробували використати ситуацію у власних інтересах. Радянські функціонери надіслали Степанові Янишевському листи нібито з “дружньою порадою”, як своїй “довірентній людині”, бути обачним і зробили так, щоб їх прочитав провідник ПСК “Одеса” Федір Воробець-“Верещака”. Очевидно, останній повідомив про це свого зверхника Миколу Козака, тому що 28 листопада наказав Василеві Коренюку-“Модесту” виїхати на розправу над Степаном Янишевським [4, с. 53-54].

Звісно, є й інші версії того, що підштовхнуло Степана Янишевського розірвати контакти з проводом ОУН на ПЗУЗ 5 грудня 1945 року. Одну з них “озвучив” також провідник ПЗК Іван Литвинчук. У його листі до Василя Кука читаємо: “На терені Олекси (Верещаки) бувший реф. СБ Далекий ухилився від наказів КП та п. інсп. Очолив опозицію або дику групу, до якої до корми ввійшли Тарас та Ромцьо. Причиною до того були такі потягнення: а). усунення його з реф. СБ, б). чистка, яку проводив в останніх місяцях 45 р. Кость”. ... Цілою корбою того являється Зимний, сам Далекий на таке не пішов би [20, арк. 8]. Втім, недолік цієї версії полягає в тому, що “Кость” (як слідчий референтури СБ на ПЗУЗ у справі можливої співпраці з радянськими чинниками на території ПСК Миколи Мельника-“Павла”-“Миколи”) не міг “в останніх місяцях 45 р.” проводити чистку на Волині, тому що загинув у Луцькому районі під час сутички із силами УНКВС у Волинській області ще 23 вересня 1945 року.

Незабаром після видання Степаном Янишевським на початку грудня наказу про відокремлення, в ПСК розпочинається вирішальний етап протистояння між “смоківським” і “далеківським” таборами, з внутрішніми чварами у кожному з них.

Так, Степан Янишевський звинуватив “смоківців” у знищенні впродовж листопада-грудня 1945 року політичного референта ПСК “Архипа” [32, с. 1140], працівника політичної референтури ПСК Степана Костецького-“Терешка” [37, с. 1146], доведення до самогубства “Ореста” (довіреної особи Степана Янишевського, члена окружного проводу) [29, с. 174].

Микола Козак, своєю чергою, закинув “далеківцям”, що вони (начебто як агенти НКВС) упродовж грудня 1945 – січня 1946 рр. створили сприятливі умови для знищення радянськими чекістами членів проводу ОУН на ПЗУЗ “Модеста”, “Вереса”, “Віка”, “Вадима”, “Гріші”, “Уласа”, “Сизого” (12–13 грудня, с. Романів Луцького р-ну), військового референта ПСК Петра Гудзоватого-“Очеретенка”, а також спричинили загибель “Донця”, “Нечипора”, “Васа”, “Микити”, “Галі” та інших підпільників [27, с. 1162-1163].

До речі, фахівці НКВС знову скористалися ситуацією – цього разу трагедією в Романові, щоб з новою силою роздмухати братовбивчий конфлікт між оунівцями на Волині. Після тієї трагічної події старший уповноважений УББ НКВС УРСР Сукачов, що перебував у Львові, доручив працівникам відділу по боротьбі з бандитизмом УНКВС у Рівненській області надіслати для Степана Янишевського “подяку” за “надання” точних відомостей про місцезнаходження керівних кадрів ОУН у Романові. Звісно – для наступної дискредитації цього підпільника-ідеаліста перед іншими колегами [4, арк. 53-54].

Відтак, те, що станом на листопад – грудень 1945 року в кожному з таборів прогресували внутрішні “міжусобиці”, чвари та недовіра, вже не дивує. Так, якщо представника “далеківського” табору “Левадного”, який керував охороною провідника ПСК Федора Воробця, цей провідник вважав агентом, то Степан Янишевський – ні [29, с. 172]. Якщо Якова Яковлєва-“Юрка”-“Кватиренка” (член проводу ПСК) Федір Воробець-“Верещака” вважав агентом, то Степан Янишевський – ні [29, с. 172]. Вельми показова ситуація із членом ОУН ПСК “Володькою”, який наприкінці 1945 року не знав, кого слухатися – Федора Воробця чи Степана Янишевського: “...не ясно, що діється. Я зара’ не знаю, кого слухати, бо Далекий говорить, що його правда, а Ви [Ф. Воробець] пишете, що так має бути. ... Топіро мені повідомляють, що Ви хочете розстріляти ... я сомніваюся, що Ви так хочете зробити. ... [Якщо] я заслужую на те, то прошу мене розстріляти” [10, с. 409-410].

Ще одне свідчення (цього разу непряме) “радянського сліду” в розколі ОУН на Волині – згадки в оунівських документах про масове зникнення кореспонденції, яка впродовж 1945-1946 років циркулювала між “смоківцями” і “далеківцями”. “І де, питаю Вас, мої листи, один адресований на «Галина» з датою 22.IX.45 р. за моїм підписом і висланий Вам по зв’язку, і другий на адресу «Ле-Ле» за підписом Олекси і моїм з датою 2.X.45 р. і переданий Вам тим же Олексою?” [12, с. 1152], – риторично цікавився Степан Янишевський у свого опонента Миколи Козака 21 вересня 1946 р., тобто практично через рік після відправлення листів. І 26 листопада 1946 р. одержав від адресата відповідь із ще сумнішою констатацією: “Жодного листа ані від Вас, ані від Олекси до Проводу ОУН протягом 1945 року і до сьогоднішнього числа, тобто 25.XI.1946 р., не дістав, а тим самим вислати не міг. Знаючи ще раз, ані листа до с. п. Галини, ані листа до Ле за підписом Олекси і Вашим я не дістав. ...Скільки звітів і матеріалів виготовили і подали Ви мені в 1945 р. з своєї роботи, про це вважаю, не треба Вам писати” [27, с. 1161-1162].

Деякі листи, як-от Степана Янишевського до Якова Бусола від 22 вересня 1945 р. чи Степана Янишевського і Якова Бусола до Василя Кука від 2 жовтня 1945 р., взагалі не доходили до адресатів.

Щонайменше двоє керівників ОУН і УПА – Василь Кук і Микола Арсенич – вважали свідчення Миколи Козака та Івана Литвинчука про проникнення в ОУН на ПЗУЗ ворожої агентури і причетність Степана Янишевського до радянських спецслужб перебільшеними.

Так, організаційний референт ОУН Василь Кук, коли в листі до свого волинського колеги Ярослава Дударя-“Архипа” згадував події чистки 1945 року в Сарненському надрайоні (сусідньому з Костошльським), назвав їх “провокацією”, яку треба поборювати “обережно” і не “перегольовувати” [26, арк. 10–12 зв.]. А у листі до Степана Янишевського Василь Кук запевнив, що не вважає його радянським агентом: “Щоб саме Ви могли піти на службу до більшовиків – не вірю. Виключаю таку можливість навіть тому, що Ви надто розумна і розважна людина, щоб вірили в тривалість більшовицької окупації при теперішній міжнародній політичній ситуації” [14, арк. 3–5]. Подібно розмірковував і референт СБ ОУН Микола Арсенич: “...справа Далекого набула ознак бунту ... З його листівок видно, що він поважає себе і ту територію, яку очолює, і є безпосередньо підзвітним проводу Організації ... з нашого боку підливати олії у вогонь не можна ... коли Вам доведеться знешкоджувати агентуру, сконцентровану на території «Далекого», зупиніться на тих, про яких маєте абсолютну певність” [23, арк. 96–111].

Щодо Романа Шухевича, то, на відміну від Василя Кука, він критично оцінював діяльність Степана Янишевського. Головний командир УПА навіть запідозрив через це самого Василя Кука у веденні “закулісної політики” [36, арк. 341]. Щойно працівники МВС УРСР дізналися про такі “тертя” між двома впливовими керівниками з ОУН і УПА, вирішили скористатися ситуацією у власних інтересах.

22 червня 1946 року керівник МВС УРСР Тимофій Строкач запропонував своєму керівникові започаткувати заходи “з поглиблення наявних суперечностей між ним [Василем Куком] і Шухевичем шляхом здійснення агентурно-оперативної комбінації з компрометації його перед керівництвом ОУН з метою подальшої ліквідації руками СБ” [36, арк. 344].

Таким чином, доведено, що основними причинами розколу в ОУН на Волині, окрім власне чистки підпілля від ворожої агентури, стали агентурно-оперативні комбінації НКВС–МВС. Загибель командира УПА–Північ Дмитра Клячківського у лютому 1945 р. підштовхнула до посилення чистки. Вже у квітні 1945 р. референт СБ одного із двох “менших” країв на ПЗУЗ (ПСК) Степан Янишевський, на якого посипалися звинувачення з боку проводу ОУН на ПЗУЗ, був готовий вийти з-під його підпорядкування, проте реалізував цей намір, коли побачив загрозу своїй безпеці, – через вісім місяців. Загалом розкол ускладнив взаємини не лише у “волинсько-поліському” підпіллі, але й між членами Центрального Проводу ОУН. Доку-

ментально доведено, що впродовж листопада 1945 – червня 1946 рр. працівники НКВС–МВС УРСР щонайменше чотири рази намагалися скористатися внутрішніми суперечностями в ОУН на Волині між "смоківцями" і "далеківцями" й поглибити їх, вдаючись до різноманітних агентурно-оперативних комбінацій з метою дискредитації тих чи тих членів націоналістичного підпілля, наприклад, підкидання підроблених листів із явно неправдивою інформацією про "авторів" їхнім реальним керівникам, провокування суперечностей між керівниками найвищого рівня (Роман Шухевич, Василь Кук) тощо.

Література

1. Антоноук Я. Діяльність радянської агентури в підпіллі ОУН і УПА на Волині (1944–1950-ті рр.) / Ярослав Антоноук // Наукові записки Національного університету "Острозька академія": — Острог: Національний університет "Острозька академія", 2010. — Вип. 16. — (Серія "Історичні науки").
2. Антоноук Я. Діяльність СБ ОУН на Волині / Ярослав Антоноук. — Луцьк: Волинська книга, 2007.
3. Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).
4. Записка по "ВЧ" ст. оперуп. Упр. боротьби з бандитизмом НКВС УРСР ст. лейт. Сукачова для заст. нач. Упр. боротьби з бандитизмом НКВС УРСР підполк. О. Задой (від 15.02.1946 р.) // ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-7970. — Ч. II.
5. Звіт "Модеста" [В. Коренюк] про роботу СБ з 1.01 до 1.10.1945 р. на тер. ГО "Москва" (від 4.12.1945 р.) / Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).
6. Звіт "Модеста" [В. Коренюк] про роботу СБ з 9.07 до 20.07.1945 р. на тер. ПСК "Одеса" (від 4.08.1945 р.) / Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).
7. Звіт "Модеста" [В. Коренюк] про роботу СБ з 19.10 до 25.11.1945 р. на тер. ПСК "Одеса" (від 4.12.1945 р.) / Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).
8. Кентій А. УПА в 1944–1946 рр./ Анатолій Кентій. — К.: Інститут історії України НАН України, 1999.
9. Киричук Юрій. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50 років ХХ століття / Юрій Киричук. — Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000.
10. Лист "Володі" до невідомого [Ф. Воробець] [кінець 1945 р.] / УПА і запілля на ПЗУЗ. 1943 — 1945. Нові документи / Сохань П., Потічний П. (співгол. ред. ради), Ковальчук В., Марчук І. (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2010. — 640 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 14).
11. Лист "Далекого" [С. Янишевський] до "Модеста" [В. Коренюк] (від 25.11.1945 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 58 (1953 р.). — Спр. 3.
12. Лист "Далекого" [С. Янишевський] до "Смока" [М. Козак] (від 21.09.1946 р.) / Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).
13. Лист "Данила" [М. Якимчук-Колтонюк] до "Луки" [М. Козак] (від 29.07.1947 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 58 (1953 р.). — Спр. 3.
14. Лист "Кочегара" [В. Кук] до "Далекого" [С. Янишевський] [кін. 1946 р.] / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 57 (1953 р.). — Спр. 4. — Т. 1. — Арк. 41 (конв.).
15. Лист "Луки" [М. Козак] до "Далекого" [С. Янишевський] (від 7.11.1945 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 58 (1953 р.). — Спр. 3.
16. Лист "Луки" [М. Козак] до "Кості" (від 28.11.1945 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 56 (1953 р.). — Спр. 9.
17. Лист "Луки" [М. Козак] до "Олекси" [Ф. Воробець] (від 3.09.1945 р.) / Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).
18. Лист "Луки" [М. Козак] до "Степана" [П. Трофімчук] (від 7.11.1945 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 58 (1953 р.). — Спр. 3.
19. Лист "Максима" [І. Литвинчук] до "Опанаса" [П. Ковальчук] [1945 р.] / ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-7970. — Ч. II. — Арк. 56.
20. Лист "Максима"-дубового [І. Литвинчук] до "провідника" [В. Кук] (від 15.04.1946 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 56 (1953 р.). — Спр. 9. — Арк. 319 (конв.).
21. Лист "Мітьки Чигаря" до "Далекого" [С. Янишевський] (від 5.06.1945 р.) / УПА і Запілля на ПЗУЗ. 1943–1945. Нові документи / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), В. Ковальчук, І. Марчук (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2010. — С. 395. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 14).
22. Лист "Модеста" [В. Коренюк] до "Верещаки" [Ф. Воробець] (від 28.11.1945 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-7970. — Ч. II.
23. Лист невідомого [М. Арсенич] до "Кучми" [М. Козак] (від 20.10.1946 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 57 (1953 р.). — Спр. 4. — Т. 1.
24. Лист "Ненаситної" [Я. Скаб] до "555" [М. Козак] (від 27.08.1946 р.) / Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944 — 1954 рр. — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2011. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 16).
25. Лист "Очерета (Чупр.)" до невідомого [П. Гудзоватий] (від 20.09.1945 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 58 (1953 р.). — Спр. 9. — Т. 1. — Арк. 154 (конв.).
26. Лист "С. Вара" [В. Кук] до "Архипа" [Є. Дудар] (від 18.09.1945 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 56 (1953 р.). — Спр. 9. — Т. 1. — Арк. 154 (конв.).
27. Лист "Смока" [М. Козак] до "Далекого" [С. Янишевський] (від 26.11.1946 р.) / Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).
28. Лист "Чо-гуза" [Ю. Беднарчик] до "провідника" [М. Козак] (від 28.07.1947 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (4 Упр.). — Оп. 39 (1956 р.). — Спр. 9. — Т. 9.
29. Лист "Чор-енка" [М. Козак] до "провідника" [В. Кук] (від 8.12.1946 р.) / Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).
30. Лист "Чупринка" [М. Козак] до невідомого (грудень 1945 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 58 (1953 р.). — Спр. 9. — Т. 1. — Арк. 154 (конв.).
31. Лист "Чупринка" [М. Козак] до "провідника" [В. Кук] (від 14.05.1945 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 2 (Упр. 2-Н). — Оп. 58 (1953 р.). — Спр. 9. — Т. 1. — Арк. 154 (конв.).
32. Листівка членів ПСК "Одеса" С. Янишевського і П. Трофімчука "З Новим роком, друзі!" (від 1.01.1946 р.) / Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).

33. "М. Дубовий" [І. Литвинчук]. Короткий нарис політичної кризи в ОУН на ПЗУЗ, яка витворилась з приходом більшовиків в 1944–[19]46 рр. (від 20.02.1947 р.) / Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля. 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).
34. Марчук І. Сотник УПА Петро Ґудзоватий-"Очеретенко". / Ігор Марчук / – Львів: Вид-во "Літопис УПА", 2011.
35. Наказ членів ПСК "Одеса" С. Янишевського, С. Костецького і П. Трофімчука про підпорядкування проводу краю "Одеса" (від 5.12.1945 р.) / Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).
36. Повідомлення керівника МВС УРСР Т. Строкача для невідомого про захоплення листування керівників Центрального Проводу ОУН і здійснення міроприємств з розшуку та ліквідації організаційного референта цього проводу "Лемеша", він же "С-Вар" (від 22.06.1946 р.) / ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9079. — Т. 1.
37. Повідомлення-пересторога для членів ОУН, повстанців і населення КП ПСК "Одеса" (липень 1946 р.) / Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний (співгол. ред. ради), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). — Київ–Торонто: Вид-во "Літопис УПА", 2006. — 1448 с. — (Серія "Літопис УПА. Нова серія". — Т. 8).
38. Шаповал Ю., Веденєєв Д.. Пастка для «Щура». 4 листопада одному з засновників УПА Дмитрові Клячківському виповнилося 95 років / Юрій Шаповал, Дмитро Веденєєв // Дзеркало тижня. — 2006. — 4–10 листопада. — № 42 // <http://www.zn.kiev.ua/ie/show/621/54958/> (12.12.2006).

The principal reasons of dividing of OUN Volyn network on "Dalekyi's people" and "Smok's people" in December of 1945 – SB "purges" of OUN network and various secret-service-operative combinations of NKVS–MVS – are analysed in the article. Also defined how the situation in OUN and UPA was substantially sharpened by death of commander of UPA–Pivnich Dmytro Kliachkivskiy in February of 1945.

Key words: OUN, "Dalekyi's people", "Smok's people", "purge", NKVS, MVS, soviet agents, secret-service-operative combinations